

РОЗДІЛ 9 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.11

УЯВЛЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ І. КАНТА, І. ФІХТЕ, Ф. ШЕЛЛІНГА, Г. ГЕГЕЛЯ ТА Л. ФЕЙЄРБАХА

AN INDICATION ABOUT SOCIAL CONTROL AND LEGAL ORDER IN PHILOSOPHICAL AND LEGAL VIEWS I. KANT, I. FICHTE, F. SHELING, G. HEGEL AND L. FEUERBACH

Налуцішин В.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права

Стаття присвячена питанням розвитку філософсько-правових уявлень про соціальний контроль та правовий порядок у працях представників німецької класичної філософії: І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля та Л. Фейєрбаха. Аналізуючи погляди представників німецької класичної філософії, можна стверджувати, що, як і представники Нового часу, вони дали будують своє уявлення про порядок на основі теорії суспільного договору. Підкреслюється думка про те, що держава та порядок є взаємозалежними, а метою порядку є мир. Свобода стала ключовою цінністю правопорядку та соціального контролю у німецькій класичній філософії. Це втілювалось у тому, що соціальний контроль розглядався як такий, який повинен здійснюватися в межах права, а також застосовуватися лише щодо зовнішньої, а не внутрішньої сфери людини.

Ключові слова: громадянське суспільство, право, держава, свобода, суспільний договір, соціальний контроль, правовий порядок.

Статья посвящена вопросам развития философско-правовых представлений о социальном контроле и правовом порядке в трудах представителей немецкой классической философии И. Канта, И. Фихте, Ф. Шеллинга, Г. Гегеля и Л. Фейербаха. Анализируя взгляды представителей немецкой классической философии, можно утверждать, что, как и представители Нового времени, они дальше выстраивают собственное представление о правопорядке на основе теории общественного договора. Подчеркивается мысль, что государство и порядок взаимосвязаны, а целью порядка является мир. Свобода стала ключевой ценностью правопорядка и общественного контроля в немецкой классической философии. Это выражалось в том, что социальный контроль рассматривался как таковой, который должен осуществляться в рамках права и применяться только к внешней, а не к внутренней сфере человека.

Ключевые слова: гражданское общество, право, государство, свобода, общественный договор, социальный контроль, правовой порядок.

The article is devoted to the questions of the development of philosophical and legal representations about social control and legal order in the writings of representatives of the German classical philosophy: I. Kant, I. Fichte, F. Schelling, G. Hegel and L. Feuerbach. Analyzing the views of the representatives of the German classical philosophy, it can be argued that, as representatives of the New Times, they further build their understanding of the rule of law on the basis of the theory of social contract. In particular, in the philosophy of Kant were presented the value-rational grounds of the concept of intelligent social order through the category of proper in public life, identified the integrating forces of order, connected with the moral nature of man, revealed the moral basis of political order. Basis value basis of the order Kant considered freedom, which was to self-restrict its own arbitrariness and respect for the freedom of others. The right order, according to Fichte, consists in the safety of the individual and society, and in compliance with the limits of ownership of each member of society, answers but with the current law. Valuable basis of order is also freedom, which requires an obligation to restrict its freedom to recognize the freedom of others.

According to Hegel's philosophy, the nature of the rule of law is perfect, since it is implemented from an absolute idea into the activity of people. The basic value on which social control is based is freedom as a conscious necessity. Civil society is seen as forming a social form of manifestation of order, and the state expresses the wisdom and power of the legal order.

Declared by Schelling the identity of necessity and freedom forms the basis of the harmony between objective and subjective in the activities of man and society, is the basis of the agreement between freedom and reasonableness. In this identity, one should look for the philosophical justification of Schelling's social order and control. In the philosophy of Feuerbach, the value basis of social control and order can be considered the recognition of the equal right of every person to the pursuit of happiness.

Emphasizes the idea that the state and order are interdependent, and the order of order is peace. Freedom has become a key value of the rule of law and social control in German classical philosophy. This was expressed in the fact that social control was regarded as one that should be carried out within the law, and should be applied only to the external, not the internal sphere of a person.

Key words: civil society, law, state, freedom, social contract, social control, legal order.

Німецька філософія права другої половини XVIII – початку XIX ст., вбираючи досягнення тогочасної культури та цивілізації, являла собою єдине духовне утворення. Та епоха була покинана здійснити критичну рефлексію права, суспільства, держави та правового порядку. Водночас, філософія цієї епохи ввібрала наукові досягнення минулого, відновивши діалектичний спосіб мислення, що склався ще за класичних часів античності, для якого характерне тлумачення світу як єдиного цілого, що розвивається через вирішення протиріч між такими протилежними початками, як природа та суспільство, особа і держава, право та моральність і т. д. Зберігши ідею високої культурної, гу-

маністичної місії філософії і права, що остаточно здолала механістичний і метафізичний характер світогляду, який панував до цього часу у вченні про людину, суспільство і мислення, представникам німецької філософії вдалося задовольнити вимоги свого часу [1, с. 37].

Ідейно німецька класична філософія – це спроба розв'язати проблеми, фундаментальні протиріччя, спричинені кризою епохи Просвітництва. Основними представниками німецького ідеалізму були: І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Л. Фейєрбах та ін. Характерними рисами німецької класичної філософії є: підкреслення переваги суто теоретичної діяльності над чуттєвим досвідом

і експериментальною діяльністю; кабінетний стиль філософствування – часто теорії філософів цієї доби не узгоджувалися з фактами.

Німецька класична філософія – це вершина філософського розвитку. До позитивних моментів цієї філософії можна віднести: філософію І. Канта, яка віднайшла теоретичне відображення рефлексії людської волі та рівності у період до Французької революції; «філософію активної сторони» І. Фіхте; основи природної спекуляції Ф. Шеллінга, його ж концепцію «динамічного процесу» в природі, близьку до матеріалістичної діалектики; діалектичну концепцію Г. Гегеля, близьку до реальності і водночас, завдяки своєму іdealізму, далеку від неї. Починаючи з І. Гердера, німецька філософія вводить історизм у дослідження суспільства і цим відкидає неісторичні та механістичні концепції попередньої епохи, критикуючи агностицизм. З іншого боку, наявне іdealістичне світоглядне сприйняття більшості філософів. Ця тенденція пов'язана з багатьма причинами, джерелом яких є концепція іdealізму, адже, на відміну від матеріалістичної позиції, не потрібно строго наукового пояснення при формулюванні нових відкриттів, ідей, теорій. Іdealізм німецької класичної філософії пояснюється економічною незрілістю та політичною слабкістю німецької буржуазії, територіальною роздробленістю. Тому значення німецької класичної філософії було дещо знецінене іdealістичної формою, яка згодом стала для неї фатальною. Однак вона сприяла відображенню нових наукових знань та нових філософсько-правових поглядів [2, с. 456–458].

Так, у філософському лібералізмі І. Канта ціннісно-раціональні підстави концепції розумного порядку значно збагачені новими концептами і категоріальними рядами. На відміну від попередніх теорій порядку, філософ зосередив увагу на категоріях мислення, здатних більш точно розкрити природу належного у суспільному житті, виявити інтегруючі сили порядку, пов'язані з моральною природою людини. Без моральної основи неможливо, на думку І. Канта, вибудувати політичний порядок. «Справжня політика не може зробити кроки, заздалегідь не віддавши належне моралі, і хоча політика сама по собі важке мистецтво, однак поєднання її з мораллю зовсім не мистецтво». Основи порядку в філософії критичного періоду закладені у розумності людини, її прагненні боротися за своє існування, покладаючись на почуття і раціональне усвідомлення обов'язку, а також ціннісне ставлення до реальності [3, с. 321].

У своїй філософії І. Кант рішуче засуджує феодальний деспотизм, оскільки правління має бути не «батьківським», а об'єднуючим усіх правоздатних громадян. Класик відстоював позицію гуманістичного лібералізму, розглядаючи республіку як такий правовий порядок, за якого беруть гору принципи народного представництва, гласності, відповідальності уряду перед громадським контролем, поділу влади. І. Кант застерігав від узурпації влади, особливо проти деспотизму суверенного правителя, саме тому він дає найбільш послідовну розробку принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Він наділяв правом проголошувати війну лише народ, а не уряд, адже найважливіша мета правління – забезпечити мир і згоду між народами [4].

І. Кант був прихильником теорії суспільного договору, хоча його концепція суттєво відрізнялася від інших. Він розглядав «договір» як ідею законодавчого розуму, даного індивіду як формальна умова будь-якої правової дії, тобто відмовився від звичного тлумачення суспільного договору як емпіричної реальності. За теорією І. Канта, суспільний договір був лише умовою існування соціального (суспільного) порядку. Він вважав, що ставлення індивіда до порядку повинно проявлятися у вигляді громадянської покорі. Правова підстава порядку має дійсну суспільну силу, коли індивід підпорядковується закону зі свідомістю на-

лежного, визнаючи «морально можливий зовнішній примус». Це впливає із категоричного імперативу І. Канта у поєднанні з категорією легітимного способу дій [5, с. 107]. Згідно з І. Кантом, метою держави є забезпечення правопорядку, стан найбільшої відповідності державного устрою принципам права, «до чого нас зобов'язує прагнути розум за допомогою категоричного імперативу», а не благо і не щастя кожного підданого [6, с. 213].

На думку І. Канта, правопорядок повинен спиратися на загальнообов'язкові закони, які мають впливати з рівності сторін у приватно-правових відносинах. Однак, І. Кант робить серйозну поступку феодальній ідеології, виправдовуючи закріплену у законодавстві владу чоловіка над дружиною, пана над слугою. Центральною ідеєю філософії І. Канта є прерогатива народу вимагати своєї участі у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, що виражає його волю. По суті, це прогресивна демократична ідея народного суверенітету, верховенство народу, що проголошується І. Кантом услід за Ж.-Ж. Руссо, та обумовлює свободу, рівність і незалежність усіх громадян в державі [7, с. 228].

Розмірковуючи про значення порядку, І. Кант розглядає його у взаємозв'язку зі свободою. Як стверджує І. Кант, порядок встановлюється власне для забезпечення свободи, а свобода полягає у підпорядкуванні тільки тому закону, на який я дав свою згоду. Звідси впливає ідея не підпорядкування будь-якому закону і будь-якій владі. І навпаки, як підкреслює філософ, якщо я зобов'язаний підкорятися будь-якій встановленій владі і від її розсуду повинен очікувати поліпшення порядку, який існує, то свобода може ніколи не здійснитися на ділі [8, с. 401].

Отже, головною ціннісною опорою порядку І. Канта була свобода, основним привілеєм якої він вважав самообмеження власної сваволі, повагу до свободи інших. І. Кант, як і Ж.-Ж. Руссо, вирішив питання можливості свободи у суспільстві тим, що включив до автономної мотивації поведінки індивіда повагу до інших рівних їй істот. Ця сутність «загальної волі» Ж.-Ж. Руссо переходить у моральний закон І. Канта – категоричний імператив, зміст якого полягає не лише в обмеженні власного егоїзму, але й самообмеження, щоб не зруйнувати людське суспільство, встановлене на основі взаємних відносин типу договору, угоди, обіцянки, збереження і т. і. [2, с. 481–485].

Моральна свобода особи, за І. Кантом, полягає в усвідомленні та виконанні обов'язку перед самим собою й іншими людьми, коли існують вільна воля та воля, підпорядкована моральним законам. Ідея свободи людини пов'язувалась із правовою рівністю людей. І. Кант вважав, що для того, хто звик до свободи, немає більшого нещастя, ніж бути відданим у владу такої ж суті, як він сам, що може примусити його відмовитися від своєї волі та робити те, чого він хоче [9, с. 329].

Автономія індивіда визначається у свободі від зовнішнього примусу, насильства, неволі чи маніпуляції, а також від внутрішніх мотивацій, спонуканих бажаннями, пристрастями чи упередженнями. «Природжене право тільки одне-єдине: свобода – право, що притаманне кожному в силу його належності до людського роду» [10, с. 147]. Свобода є відсутністю зумовленості як такої, що діє у природі як форма детерміністичних взаємозв'язків чи законів. Свобода є наслідком вибору, а основою вибору є розум людини. Тому слід погодитись, що свобода розглядається І. Кантом як людська здатність самостійно розпочинати дію чи вносити зміни до соціального світу [11, с. 42].

Необхідною межею свободи, на думку І. Канта, є примус у формі державної влади та загальноприйнятих стандартів культури, які обов'язкові для регулювання суспільного життя. Справедливий громадський устрій багато в чому тотожний іdealьному порядку суспільства, який, за допомогою категоричного імперативу, інтегрується у справедливе суспільство. І. Кант послідовно відтворює

структурні рівні порядку суспільства, пов'язані з природою людини. Без моральної основи, обов'язку, неможливо, на думку І. Канта, вибудувати порядок [3, с. 321].

І. Фіхте вважав, що досягнути порядку можна лише за допомогою договору, мета якого полягає у визначенні меж свободи кожного індивідуума та в установі примусової влади. Цей договір має на меті забезпечення порядку, який полягає у безпеці індивідуума та безпеці всього цілого, у дотриманні меж власності кожного члена суспільства. Для забезпечення порядку, як зазначав І. Фіхте, створеного дією загальної волі, потрібна надсила, що перевершує силу кожного окремого індивідуума. За допомогою цієї надсили держава і здійснює примус, який має бути правомірним: влада повинна діяти лише відповідно до цивільного і кримінального закону [12, с. 165]. У цього філософа, як і у І. Канта, ціннісною основою є свобода. І. Фіхте підкреслював таку думку: якщо хочеш бути вільним, то ти зобов'язаний обмежити свою свободу визнанням свободи інших людей. Далі філософ стверджував: а) закони повинні містити такі гарантії свободи, які кожна особистість могла б прийняти як свої власні; б) законів повинні неухильно дотримуватися, бо закон є влада [13, с. 163].

І. Фіхте вважав суперечність між необхідністю і свободою головною проблемою етики. На його думку, людина підкоряється законові причинної зумовленості не тільки як частина природи, але і як суб'єкт громадянського історичного процесу. І. Фіхте вбачав у свободі дію, що ґрунтується на пізнанні необхідності. Він ввів поняття ступеня свободи, що фіксує доступність свободи людям залежно від рівня історичного розвитку суспільства, в якому вони перебувають, а не від індивідуальної мудрості.

Свобода, за І. Фіхте, полягає у добровільному підпорядкуванні індивіда законам і цілям розвитку людського роду. Підпорядкування це ґрунтується на пізнанні необхідності. Під впливом Б. Спінози він визнає, що фізична природа людини та її воля, уся духовна діяльність людини взагалі детерміновані. Людина підпорядкована закону причинної зумовленості, яка настільки необхідна, що все, назване нами випадковим, виявляється лише видимістю випадковості і пояснюється недостатнім знанням [14, с. 266].

Г. Гегель поділяв платонівську позицію стосовно того, що право й порядок у суспільстві нерозривно пов'язані з ідеями, логікою, розумом, тобто тими факторами, які належать до «ідеальних». Отже, природа правопорядку – ідеальна, згідно з філософією Г. Гегеля [15, с. 15].

Право Г. Гегель ототожнював зі свободою, воно постає як система підпорядкування. Свобода є знанням і усвідомленням такого підпорядкування. На його думку, основна заповідь права є: «будь особою і поважай інших як осіб» [16, с. 65]. Г. Гегель обґрунтовує формальну, правову рівність людей: люди рівні як вільні особи, рівні в однаковому праві на приватну власність, але не у розмірі володіння власністю. Вимога фактичної рівності розглядається ним як нерозумний погляд [17, с. 82].

Громадянське суспільство Г. Гегель розглядає як стан суспільних зв'язків, що базуються на взаємодії і взаєморозвитку індивідуального та загального. У «громадянському суспільстві кожен для себе – ціль, усі інші для нього – ніщо», проте без цих інших людина не може задовольнити свої потреби і змушена взаємодіяти з ними. Тому ціле виступає ґрунтом опосередкування, на якому дають собі свободу всі одиниці» [18, с. 50].

Цінність людини найбільш повно проявляється у громадянському суспільстві, яке визначається самотністю індивідуального буття конкретної людини, яка «є для себе особливою метою, цілісністю власних потреб і сумішшю природної необхідності та свавілля; та опосередкованістю індивідуального буття, формою загальності, оскільки «кожен з них стверджує свою значимість і задовольняється тільки як опосередковане іншими такими ж індивідуальними буттями»» [11, с. 52].

Проблема соціального контролю у Г. Гегеля розглядається через концепцію соціальної інтеграції. На його думку, органічна єдність людей у стійкому суспільстві складається на всіх рівнях суспільного буття. Гегелівська теорія соціальної інтеграції налічує шість стадій: юридичну основу; загальну владу та корпорацію, які притаманні громадянському суспільству; виконавчу владу; законодавчу владу і громадську думку, які притаманні державі. У контексті громадянського суспільства поширюються значення і цінності солідарної взаємодії, пов'язаної із усвідомленням спільної зацікавленості людей у необхідності приватної автономії та потреби їхньої загальної безпеки, що передбачає наявність публічної волі у середині громадянського суспільства. На державному рівні відбувається інтервенція державних чинників у суспільство, здійснюється інституалізація правових відносин та їхнє конституційне узаконення. Важлива роль відводиться системі освіти, яку запроваджує і підтримує держава. «Освіта є чи не найдієвішою формою поширення універсальних норм взаєморозуміння і взаємовизнання; вона запроваджує інтелектуальні передумови визнання універсальних прав, сприяючи їхній суспільній легітимізації через громадянське суспільство» [19, с. 229]. Отже, можна дійти висновку, що соціальний контроль у філософії Г. Гегеля також мав двосторонній характер, і велике значення у ньому відводилось громадянському суспільству.

Ідею цілісності порядку в філософсько-правових поглядах Г. Гегеля можна простежити через споглядання суспільного життя з висоти такого духу історії, де не прописані деталі, але добре видна духовна сутність життя суспільства. Г. Гегель розробляв духовну субстанцію суспільного життя, яка під час переходу абсолютної ідеї у діяльність людей породжувала інституціональні основи порядку, що виражаються в законах і соціальних інститутах. Саме громадянське суспільство породжує різноманітні соціальні форми прояву порядку, а держава виражає розумність і владну волю порядку як цілого. Г. Гегель, розкриваючи і аналізуючи проблемне поле соціального порядку, виходив з первинності держави як найбільш повного здійснення моральної ідеї цілісності суспільного життя. Порядок суспільства є продовженням держави, оскільки саме у державі суб'єктивна воля громадян найтісніше пов'язана з об'єктивною волею, втіленою у суверенітеті народу, який по суті є громадянським суверенітетом [20, с. 113, 229].

На думку Ф. Шеллінга, ідеалом історії є досягнення всезагального правового устрою – побудова міжнародної інституції, «держави держав», спроможної забезпечити міжнародну злагоду. Створенню такої держави передують необхідні умови: всезагальне поширення принципів правової держави й однакової зацікавленості у збереженні устрою всіх держав; підпорядкованість усіх держав єдиному спільному законові. Саме в правовій організації, зауважував Ф. Шеллінг, найглибше та найефективніше реалізує себе свобода. Свобода, яка не має правових гарантій, є нестійкою. За умов безправ'я індивід ніколи не може бути впевненим у реальності своєї свободи. «Свобода має бути гарантована порядком, так само явним та стійким, як закони природи» [21].

Взагалі, філософія Ф. Шеллінга є філософією свободи, у центрі якої стоїть думка І. Канта про надчуттєву сутність характеру, з якої випливає вільна дія. Як істота надчутлива, людина визначає себе не ззовні, з випадкової або емпіричної необхідності, а її вчинок випливає із внутрішньої сутності, як вільної істоти. У вчинках людини абсолютна свобода тотожна з абсолютною необхідністю, оскільки вільне лише те, що діє тільки згідно із законами своєї власної сутності. Як у субстанції Б. Спінози, у надчуттєвій основі характеру необхідність збігається зі свободою. «Саме внутрішня необхідність досягнутої розумом суті і є свобода; сутність людини є її власне діяння, необхідність і свобода існують одна в одній, як єдина сутність, лише

розглянута з різних боків, і тому є то одним, то іншим; у собі вона свобода, з формального боку вона – необхідність» [22, с. 52–69].

Отже, декларована Ф. Шеллінгом тотожність необхідності та свободи зумовлена їхньою протилежністю. Саме ця тотожність складає основу для гармонії між об'єктивним і суб'єктивним у діяльності людини та суспільства, вона є основою згоди між свободою і розумністю. Можна сказати, що у цій тотожності слід шукати філософське обґрунтування Ф. Шеллінгом соціального порядку та контролю. Та й уся історія уявляється Ф. Шеллінгом як безперервне поступове здійснення одкровення абсолютної тотожності. Однак такою вона вбачається не завдяки історичній діяльності людей, а переноситься у сфери теософії та філософії одкровення абсолюту [23, с. 163–169].

Л. Фейербах підкреслював, що не людина нав'язує реальному світу порядок у процесі його пізнання, а навпаки, впорядкованість світу забезпечує утворення в нашій свідомості раціональної картини. Такий висновок впливає із слів Л. Фейербаха: «Книга природи складається не з хаосу, криво і навкис нагромаджених букв або літер, так що тільки розум вносить порядок і взаємний зв'язок у цей хаос <...>» [24, с. 191–195].

Л. Фейербах був прогивником класичної релігії, він намагався створити нову, людиноцентричну, засновану на почутті сердечних відносин між людьми, яка б була справжнім фундаментом порядку в суспільстві. Суть етики Л. Фейербаха можна окреслити такими положеннями: прагнення до щастя дано людині від народження, однак воно контролюється і виправляється з двох сторін: з боку природних наслідків вчинків людини (за сп'янінням настає похмілля, за надмірністю – хвороба); з боку їхніх суспільних наслідків (якщо людина не поважає в інших людях прагнення до щастя, то вони заважають її прагненню до щастя). Якщо людина хоче задовольнити своє прагнення до щастя, вона повинна правильно оцінювати наслідки своїх вчинків, а також поважати рівне право інших на те ж саме прагнення [25, с. 158]. Визнання рівного права на прагнення до щастя, можна вважати ціннісною основою соціального контролю та порядку у філософії Л. Фейербаха.

Загальновідомо, що філософські погляди Л. Фейербаха багато в чому стали ідейною основою марксизму. Саме марксизм стояв на позиції революційного перетворення дійсності, розтрощення старого, несправедливого соціального порядку та побудови нового суспільного життя, яке забезпечить процвітання суспільства і добробут кожного його представника [26, с. 131].

Ідеалістичне тлумачення соціального контролю та правового порядку у німецькій класичній філософії знайшло свій вираз у творчості І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейербаха та ін. Аналізуючи погляди представників німецької класичної філософії, можна стверджувати, що, як і представники Нового часу, вони далі будують своє уявлення про правопорядок на основі теорії суспільного договору. Проте вони внесли в ідею порядку нові принципи, а саме: гласності, народного представництва, народного суверенітету, відповідальності держави, поділу влади, верховенства народу тощо. Усе частіше підкреслювалась

думка про те, що держава та порядок є взаємозалежними, а метою порядку є мир.

Свобода стала ключовою цінністю правопорядку та соціального контролю у німецькій класичній філософії. Це втілювалось у тому, що соціальний контроль розглядався як такий, що повинен здійснюватися в межах права, а також застосовуватися лише щодо зовнішньої, а не внутрішньої сфери людини.

Зокрема, у філософії І. Канта були представлені ціннісно-раціональні підстави концепції розумного соціального порядку через категорію належного у суспільному житті, виявлені інтегруючі сили порядку, пов'язані з моральною природою людини, розкрита моральна основа політичного порядку. І. Кант розглядав республіку як правовий порядок, за якого забезпечені принципи народного представництва, гласності, відповідальності уряду перед суспільством, поділу влади та громадського контролю. Отже, можна зробити висновок про двостороннє розуміння соціального контролю у філософії І. Канта: держава здійснює контроль за суспільством за допомогою права, водночас існує громадянський контроль за порядком здійснення державної влади.

Суспільний договір розглядався І. Кантом як засада існування легітимного соціального порядку, який можливий лише у випадку громадянської покори та «морально можливого зовнішнього примусу». Правопорядок, на думку філософа, встановлюється для забезпечення свободи і повинен спиратися на загальнообов'язкові закони. Ціннісною основою порядку І. Кант вважав свободу, яка полягала у самообмеженні власної сваволі та повазі до свободи інших.

Ідею суспільного договору підтримав І. Фіхте, який вважав, що досягнути соціального порядку можна лише за його допомогою. Мету суспільного договору він вбачав у визначенні меж свободи та встановленні примусової влади. Правовий порядок, за І. Фіхте, полягає у безпеці індивіда та суспільства, у дотриманні меж власності кожного члена суспільства відповідно до чинного закону. Ціннісною основою порядку у нього також виступає свобода, яка потребує зобов'язання обмежити свою свободу визнанням свободи інших.

Згідно з філософією Г. Гегеля, природа правопорядку є ідеальною, оскільки впроваджується з абсолютної ідеї у діяльність людей. Духовна субстанція, на думку вченого, породила інституціональні основи порядку, що виражаються в законах і соціальних інститутах. Головною цінністю, на якій ґрунтується соціальний контроль, є свобода як усвідомлена необхідність. Соціальний контроль за Г. Гегелем має двосторонній характер. Громадянське суспільство розглядається як таке, що породжує соціальні форми прояву порядку, а держава виражає розумність і владну волю правового порядку.

Декларована Ф. Шеллінгом тотожність необхідності та свободи складає основу гармонії між об'єктивним і суб'єктивним у діяльності людини та суспільства, є основою згоди між свободою і розумністю. Можна сказати, що у цій тотожності слід шукати філософське обґрунтування Ф. Шеллінгом соціального порядку та контролю.

У філософії Л. Фейербаха ціннісною основою соціального контролю та порядку є визнання рівного права кожної людини на прагнення до щастя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смирнова И.А. Свобода личности и правовое государство (Из истории правовой мысли) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / И.А. Смирнова ; Северо-западная академия государственной службы. – М. : Российская государственная библиотека, 2002. – 175 с.
2. История философии в кратком изложении / пер. с чеш. И.И. Богута. – М. : Мысль, 1991. – 590 с. – С. 456–458.
3. Левчук І.І. Феномен соціального порядку – історико-політична інтерпретація / І.І. Левчук // Актуальні проблеми політики : [зб. наук. пр.] – Одеса, 2009. – Вип. 36. – С. 316–326.
4. Анохина В.В. Пропедевтика. Исторические типы классической философии. Учебно-методический комплекс для студентов факультета философии и социальных наук специальности. – Мн. : Белорусский государственный университет, 2005. – 231 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://scibook.net/filosofii-istoriya-propedevtika-istoricheskie-tipy-klassicheskoy.html>.

5. Працко Г.С. Порядок общества: теоретико-правовой и институциональный анализ : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Г.С. Працко ; Кубанский государственный аграрный университет. – Ростов-на-Дону, 2007. – 397 с.
6. История политических и правовых учений : [учебник] / М.Н. Марченко, И.Ф. Мачин – М. : Высшее образование, 2005. – 495 с.
7. История политических и правовых учений / под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В.С. Нерсесянца. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 352 с.
8. Чичерин Б.Н. История политических учений : в 2-х т. / подготовка текста, вступ. ст. и коммент. И.И. Еалампиева. – СПб. : Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2008. – Т. 2. – 752 с.
9. Кант И. Сочинение : в 6 т. – М., 1963–1966. – т. 2. – 510 с.
10. Кант И. Сочинение : в 6 т. – М., 1963–1966. – т. 4. – 543 с.
11. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми : [монографія] / О.В. Грищук. – К. : Атіка, 2007. – 432 с.
12. Рассолов М.М. История политических и правовых учений / М.М. Рассолов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 271 с.
13. Кальной И.И., Сандулов Ю.А. Философия для аспирантов : [учебник] / под ред. И.И. Кальной. – 3-е изд., стер. – СПб. : Издательство «Лань», 2003. – 512 с.
14. Краткий очерк истории философии / под ред. М.Т. Иовчука, Т.И. Ойзермана, И.Я. Щипанова. – М. : «Мысль», 1971. – 790 с.
15. Панаріна Н.В. Право як нормативна основа формування правопорядку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н.В. Панаріна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 202 с.
16. Гегель Г. Сочинения : в 8 т. – Т. 7. – М-Л., 1934. – 380 с.
17. Нерсесянц В.С. Гегелевская философия права: история и современность. – М. : Наука, 1974. – 287 с.
18. Дашо Т.Ю. Загальна характеристика поняття «громадянське суспільство» // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична». – Львів, 2006. – Вип. 2. – 340 с.
19. Карась А.Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтерпретаціях : [монографія]. – Київ, Львів, 2003. – 520 с.
20. Працко Г.С. Порядок общества: теоретико-правовой и институциональный анализ : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Г.С. Працко ; Кубанский государственный аграрный университет. – Ростов-на-Дону, 2007. – 397 с.
21. Андрущенко В.П. Вступ до філософії. Великі філософи : [навчальний посібник] / В.П. Андрущенко. – Х.: СПДФЛ Чиженко С.Ю., ТОВ «РИФ», 2005. – 512 с.
22. Асмус В.Ф. Диалектика необходимости и свободы в философии истории Гегеля // Вопросы философии. – 1995. – №1. – С. 52–69.
23. Шельгорн Д.С. Эволюция представлений о свободе человека в философской мысли Античности и Нового времени // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – № 17 (346). – Философия. Социология. Культурология. – Вып. 33. – С. 163–169.
24. Фейербах Л. Критические замечания к «Основным положениям философии будущего» / Л. Фейербах // Сочинения : в 2 т. – Т. 1. – М. : Наука, 1995. – 502 с.
25. Рыбин В.А. Гуманизм как этическая категория / В.А. Рыбин. – М. : Логос, 2004. – 272 с.
26. Гусев Д.А. Краткая история философии : Нескучная книга / Д.А. Гусев. – М. : Изд-во НЦ ЭНАС, 2003. – 224 с.